

רוני דינר
אביה ששר

סוגיית רודף

ראשי פרקים

1. הקדמה - הצגת הבעיה
2. מקור הדין
3. טעם הדין: א. שיטת הרמב"ם
ב. שיטת החינוך
ג. שיטת המנחת חינוך
4. התראה בדין רודף: א. הסוגיות בש"ס
ב. ביאור שיטת הרמב"ם והטור
ג. ביאור סוגיות הגמרא עפ"י שיטת הרמב"ם
5. ביאור שיטת הרמב"ם וביאור מחלוקת אביי ורבה בגמרא
6. "שלא יהא ממונו חביב עליו מגופו"
7. דין רודף - חובה או רשות?
8. מציל עצמו בממון חברו

1. הקדמה

במסכת ב"ק (ק"ז:) מובא:

"ההוא גברא דאקדים ואסיק חמרא למברא קמי דסליקו אינשי במברא, בעי לאטבועי. אתא ההוא גברא, מלח ליה לחמרא דההוא גברא, ושדייה לנהרא - וטבע".

נחלקו אביי ורבה בדינו של אותו אדם שזרק את החמור לים:
אביי אומר - מציל עצמו בממון חברו הוא - וחייב.

רבה אומר - רודף הוא - ופטור¹.

השאלה הנשאלת היא, האם אביי חולק על דין רודף או שמא חולק רק בגדרי הדין? בעבודה זו ננסה לברר דינו של רודף בהיבטים שונים וננסה לענות על שאלה זו.

---

1. מדיני רודף, כפי שיבוארו בהמשך הוא, שאם נרדף שבר כליו של רודף - פטור מלשלם עליהם.

2. מקור הדין

א. סנהדרין עג. בעמ' זה בגמ' מובאים שני מקורות תנאיים: משנה ותוספתא. משנה:

"ואלו הן שמצילין אותן בנפשן: הרודף אחר חברו להורגו ואחר הזכר ואחר הנערה המאורסה."

כלומר, ישנם שלושה מקרים בהם מותר להציל את האדם, הרוצה לעבור עבירה ע"י פגיעה בנפשו. הגמרא לומדת דינים אלו מפסוקים בתורה: א. הרודף אחר חברו להורגו - 1. למ"ד עונשים מן הדין - ק"ו מנערה המאורסה.

2. למ"ד אין עונשים מן הדין - היקש לנערה המאורסה.

ב. הרודף אחר נערה המאורסה - "ואין מושיע לה" (דברים כב, כז) - הא יש מושיע לה בכל דבר שיכול להושיע" (סנהדרין שם).
תוספתא:

"תנו רבנן: אחד הרודף אחר חברו להורגו ואחר הזכר ואחר נערה המאורסה ואחר חייבי מיתות כי"ד ואחר חייבי כריתות - מצילין אותן בנפשו".

כלומר, התוספתא לימדה אותנו שני מיקרים נוספים והם: עריות, כשחייבים עליהן מיתת כי"ד או כרת, שהרודף אחריהם ניתן להורגו. הגמרא שם לומדת את הדינים של התוספתא מהפסוק:

"ולנער לא תעשה דבר אין לנער חטא מות" (דברים כב, כו):
"נער" - זה זכור. "נערה" - זו נערה המאורסה. "חטא" - אלו חייבי כריתות. "מות" - אלו חייבי מיתות כי"ד".

(בסנהדרין עג: מובאים עוד שני מיקרים: לרשב"י - עובד עכו"ם ניתן להצילו בנפשו, לר' אלעזר ברכי שמעון - מחלל שבת ניתן להצילו בנפשו.)

2. סנהדרין עב:

"רודף שהיה רודף אחר חברו להורגו, אמר לו ראה שישראל הוא ובן ברית הוא והתורה אמרה: 'שופך דם האדם באדם דמו ישפך'".

ומסביר רש"י:

"כל הרואה אותו ישפוך דמו בשביל אותו אדם שהוא רודף, דהיינו, 'באדם' - בשביל הצלת אדם הנרדף"

ג. סנהדרין עב.

"אמר רבא: מאי טעמא דמחותרת (כלומר, גנב הבא במחותרת, שהתורה התירה להורגו)? ... והתורה אמרה: אם בא להורגך, השכם להורגו".

שם עמוד ב:

"והוכה' - בכל אדם, 'ומת' - בכל מיתה שאתה יכול להמיתו ... קמ"ל דרודף הוא".

כלומר, מקור נוסף הוא דינו של "בא במחותרת", שהתורה התירה הריגתו.

ד. 1. כבא קמא כח.

"ת"ש וקצותה את כפה ... ה"נ קאמר: בד"א בשיכולה להציל ע"י דבר אחר, אבל אינה יכולה להציל ע"י דבר אחר, נעשה ידה כשליח בי"ד ופטורה".

כלומר, מפרשיית שני אנשים ניצים אנו למדים, שישנה אפשרות להציל ע"י דבר אחר, דהיינו להציל ע"י הריגה וא"כ זהה דין זה לדין רודף.

2. ספרי פרשת כי-תצא:

"וקצותה את כפה. מלמד שאתה חייב להצילו. מנין שאם אין אתה יכול להצילו בכפה, הצילו בנפשה? ת"ל לא תחוס עינך".

נראה, שההבדל בין הגמ' לבין הספרי הוא, האם, האשה היא המצילה (=כבא קמא), או שהאשה היא הרודפת (=ספרי). כלומר, האם המריבה בין שני האנשים סופה להביא לידי שפיכות דמים (=כבא קמא), או שמא אין סופה להביא לידי שפיכות דמים (=ספרי).

ה. תורת כוהנים פרשת קדושים (ד, ח):

"מנין לרודף אחר חבירו להורגו, ואחר הזכור ואחר נערה המאורסה, חייב אתה להצילו בנפשו? ת"ל: 'ולא תעמוד על דם רעך' (ויקרא יט, טז)".

3. טעם הדין

א. דעת הרמב"ם

1. בספר המצוות מצוות ל"ת רצג:

"וחובה עלינו למנעו ולעכבו מעשות את העורה, שהוא חפץ לעשות, ואם התעקש וסירב - אז נלחם בו".

2. בהלכות רוצח פ"א הט"ז:

"שכל המאבד נפש אחת מישראל, כאילו אבד כל העולם כולו וכל המקיים נפש אחת מישראל, כאילו קיים כל העולם כולו".
נראה, ששיטת הרמב"ם היא, שמכיון, שמדובר בעבירות כגון גילוי עריות ושפיכות דמים, שעליהם נאמר: "יהרג ואל יעבור", יש להרוג את האדם הרוצה לעבור עבירות חמורות אלו, שהרי יש ערך עצום לקיים נפש אחת מישראל, ולכן עלינו למנעו ולעכבו מלעשות את העברה.

ב. שיטת החינור (מצוה ת"ר)

1. לפי שהקב"ה ברא העולם ורוצה בישובו, וישוב העולם מתקיים בתשועת החלש מיד החזק ממנו".
2. "כי הנרדף לעולם עיניו ולבו אל הש"י להושיעו מיד רודפו... כלומר, הנרדף מבקש לאלוקים ומתחנן אליו, ע"כ ציוונו ב"ה לעזור לו"².

ג. שיטת המנחת חינור (שם)

1. נראה, שהמנ"ח התחבט בכעיה, האם דין רודף הוא דין ברודף או דין בנרדף, כלומר, האם החובה היא להרוג את הרודף בגלל שחייב מיתה כבי"ד, או שזהו דין בנרדף להצילו משום פיקוח נפש. ונ"מ במקרה, שכפתו לפני ארי, שכידוע אין מתחייב על הכפיתה מיתה כבי"ד, אך מאידך פיקוח נפש קיים³.
2. "ובא עוד בקבלה דהרודף אחר עריות לאונסה, ג"כ מצווה להציל בנפשו של רודף אם אינו יכול להציל באחד מאיבריו... רק מגזרת הכתוב".

---

2. יתכן שהנ"מ בין שני הסברי ספר החינור תהיה ברודף אחר גוי. 3. ר' חיים רן כשאלה זו בשיטת הרמב"ם ומסיק מזה, שהרמב"ם פסק שגוי שרדף אחרי גוי, ניתן להצילו בנפשו. משמע שזהו דין ברודף, שהרי אין ענין בהצלת גוי. אך מאידך גוי שהרג - נהרג כבי"ד. ר' חידושי הגר"ח עמ' קעג.

4. התראה כדין רודף

א. הסוגיות בש"ס

1. סנהדרין עב:

א. "תנו רבנן: 'מחותרת' - אין לי אלא מחותרת, גגו חצירו וקרפיפו מנין? ת"ל: 'ימצא הגנב' מ"מ, א"כ מה ת"ל מחותרת? מפני שרוב גנבים מצויין במחותרת⁴. תניא אידך 'מחותרת' אין לי אלא מחותרת, גגו חצירו וקרפיפו מנין? ת"ל 'ימצא הגנב' מ"מ, א"כ מה ת"ל 'מחותרת'? - מחותרתו זו היא התראתו⁵."

ב. "אמר רב הונא: קטן הרודף ניתן להצילו בנפשו. קסבר רודף אינו צריך התראה לא שנא גדול ולא שנא קטן".
ג. "נימא מסייע ליה: רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו, אומר לו ראה שישראל הוא וכן ברית הוא, והתורה אמרה: 'שופך דם האדם, באדם דמו ישפך'⁶, אמרה תורה: הצל דמו של זה בדמו של זה⁷."

ד. "ת"ש רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו, אמר לו: ראה שישראל הוא וכן ברית הוא, והתורה אמרה: 'שופך דם האדם, באדם דמו ישפך'. אם אמר: 'יודע אני שהוא כן' - פטור. 'ע"מ כן אני עושה' - חייב⁸."

---

4. ברייתא זו לא מזכירה כלל דין התראה. 5. לפי ברייתא זו, בא במחותרת, בוודאי אין צריך להתרות בו. (ר' לקמן הערה 8, כביאור שיטת הרמב"ם, הסבר המגיד-משנה במחלוקת רש"י והרמב"ם לגבי ברייתות אלו). 6. מסביר רש"י: "כל הרואה אותו ישפוך דמו בשכיל אותו אדם שהוא רודף, דהיינו 'כאדם' - בשכיל הצלת אדם הנרדף". 7. מפשט דברי הגמרא ניתן לומר, שהגמרא הבינה, שמה שאומרים לרודף: "ראה שישראל הוא וכו'" אין זה נחשב להתראה, שהרי הגמ' הביאה ברייתא זו לשיטת רב הונא, שאינו מצריך התראה. אבל רש"י הסביר פשט גמרא כך: מזה שלא מוזכר, שהרודף קיבל את ההתראה, משמע שאין כאן בכלל דין התראה. 8. הגמרא מביאה ברייתא זו כדי להקשות על רב הונא, שהרי רואים, שגם כרודף יש דין התראה, שהרי מצויכים קבלת התראה. מתרצת הגמ' שני תירוצים: א - מדובר במציאות שלא ניתן לפגוע כרודף בנפשו, וכל עינינה של ההתראה הוא רק לענין זה שיוכלו אח"כ להורגו כבי"ד. ב - באמת הברייתא היא רק לפי אותו תנא שאינו מצריך התראה (ר' הערה 2). (נ"מ בין שני התירוצים היא: לפי תירוצ א, לכו"ע רודף אינו צריך התראה. לפי תירוצ ב, באמת ישנה מחלוקת תנאים אם רודף צריך התראה או לא).

2. ברכות נח.

"פתח ר' שילא ואמר: 'לך ה' הגדולה והגבורה וגו' (דה"א כט, יא) אמרי ליה: מאי קאמרת? אמר להו, הכי קאמינא: 'בריך רחמנא דיהיב מלכותא בארעא כעין מלכותא דרקיעא, ויהב לכו שולטנא ורחמי דינא'. אמרו: 'חביבא עליה יקרא דמלכותא כולי האי', יהבי ליה קולפא, אמרו ליה: 'דון דינא!'. כי הוה נפיק, אמר ליה ההוא גברא: 'עביד רחמנא ניסא לשקרי הכי?' אמר ליה: 'רשע, לאו חמרי איקרו דכתיב: אשר בשר חמורים בשרם?'. חזייה דקאזיל למימרא להו דקרינהו חמרי, אמר האי רודף הוא והתורה אמרה: אם בא להורגך השכם להורגו, מחייה בקולפא וקטליה"⁹.

3. כבא קמא קיז.

"ההוא גברא דהווי בעי אחווי אתיבנא דחכריה, אתא לקמיה דרב, א"ל: 'לא תחוי ולא תחוי', אמר ליה: 'מחוינא ומחוינא', יתיב רב כהנא קמיה דרב שמטיה לקועיה מיניה¹⁰ (רש"י: "לצואריה, שבר מפרקתו")."

ב. באור שיטת הרמב"ם והטור

1. הלכות גניבה פ"ט הלכות ז-ח:

"הבא במחתרת ... אין לו דמים ... שנאמר: 'אין לו דמים', ואחד הבא במחתרת או גנב שנמצא בתוך גגו של אדם, או בתוך חצירו או בתוך קרפיפו, בין ביום בין בלילה. ולמה נאמר 'מחתרת'? לפי שדרך רוב הגנבים לבוא במחתרת כלילה¹¹."

9. משמע שר' שילא הרג מוסר בלא להתרות. 10. משמע שרב כהנא הרג מוסר רק לאחר שרב התרה בו. 11. המגיד-משנה (בהלכה ח) מביא את פירוש רש"י, הסובר שמחלוקת התנאים בסנהדרין (ראה הערה 1 ו-2) צריך לומר שהכרייתא השניה ("תניא אידך") סוכרת, שאין צריך להתרות ברודף הבא במחתרת ("מחתרתו זו היא התראתו") דווקא אם הוא בא במחתרת ולא דרך פתח "כיון דטרח ומסר נפשו לחתור" ומותר להצילו בנפשו. אבל אם נכנס דרך פתח לגגו, חצרו וקרפיפו, אינו הורגו אא"כ התרו בו וקיבל את ההתראה, ויאמר, שלמרות שיודע - נכנס. ואם לאו - אינו הורגו. בהמשך דבריו, מסביר המגיד-משנה את דעת הרמב"ם: הרמב"ם לא חילק בהלכה ח בין גנב הבא במחתרת לבין גנב הנכנס דרך פתח לגגו חצירו וקרפיפו. וזוהי הכרייתא הראשונה הסוכרת שרין "בא במחתרת" נוהג הן במחתרת הן בכל צורה שהיא, אלא כתבה התורה 'מחתרת' מפני שרוב

2. הלכות רוצח פ"א הלכות ו-ז:

"... אבל הרודף אחר חברו להורגו, אפילו היה הרודף קטן, הרי כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף. כיצד? אם הזהירוהו והרי הוא רודף אחריו, אע"פ שלא קיבל עליו התראה, כיון שעדיין הוא רודף - הרי זה נהרג" 12.

3. הלכות חובל ומזיק פ"ח ה"י:

"מותר להרוג המוסר בכל מקום ואפילו בזמן הזה שאין דנים דיני נפשות... ומתרין לו ואומרין לו אל תמסור. אם העז פניו ואמר: לא, כי אלא אמסרנו, מצוה להורגו וכל הקודם להורגו זכה" 13.

גנבים מצויים במחתרת (וכמו שהרמב"ם עצמו מצטט בסוף הלכה ח). ובכל מקרה אין צורך בהתראה (ומה שאמרה הברייתא השניה: "מחתרתו זו היא התראתו", אין הכוונה למעט כניסתו דרך פתח, שאז אין צריך התראה, אלא הברייתא באה ללמד, שכל גנב הרי הוא כבא במחתרת וזו היא התראתו). 12. בהלכה זו מלמדנו הרמב"ם, שרודף נהרג אם הזהירוהו ואפילו לא קיבל התראה. הרמב"ם לא נקט לשון התראה אלא לשון אזהרה. ובדבר זה נחלקו (לפי דברי הב"י) הטור והרמב"ם. הטור הבין ברמב"ם, שאין הכדל בין אזהרה לבין התראה, כלומר הרמב"ם מצריך התראה, ולכן כתב הטור, בהתייחסות לדברי הרמב"ם (ח"מ סימן תכו, נדפס בסוף הטור בהשמטת הצנזור): "ונראה שאין צריך להתרות רק, שיודיעוהו שהנרדף הוא ישראל". הכ"י עצמו טוען, שכעצם אין מחלוקת בין הטור לבין הרמב"ם, ומה שכתב הרמב"ם "הזהירוהו" כוונתו להבנת הטור, שצריך להודיע לרודף שהנרדף הוא ישראל. הב"ח מדייק ברמב"ם, שמה שהרמב"ם כתב: "אע"פ שלא קיבל עליו התראה", שדוקא קבלת התראה אינו צריך, אבל להתרות צריך. ועל זה כתב הטור: "ונראה שאין צריך להתרות" (הכ"ח מסיק, שמה שמוכא בחתילת דברי הטור: "כיצד, התרו בו וכו'") זוהי גירסת הרמב"ם שהיתה ביד הטור והסופר השמיט את המילים "וכתב הרמב"ם". 13. כלומר כדין מוסר אמר הרמב"ם, שצריך להתרות בו ולקבל התראה, ואז הורגים המוסר, אם העיז פניו. בגר"א (בבאורו לשולחן ערוך סי' שפח ס"ק סה) מובא, שההתראה היא כמו שהתרה רב באותו מוסר (ב"ק קיז. מקור מס' 3 בסוגיות הש"ס): "לא תחוי" (כלומר, התראה כלשהי) או כדברי הגמ' לגבי התראה ברודף, שצריך רק לומר לו: "ראה ישראל הוא וכן ברית הוא וכו'". בספר התינוך (מצוה רלו) מביא את שיטת הרמב"ם, אך חולק עליו וסובר, שכניגוד לשאר חייבי מיתות ב"ד, מוסר צריך להתרות בו, אך אין צריך לקבל התראה. המנ"ח (שם) מקשה על שיטת הרמב"ם, שהרי מוסר לפני מעשה, מקביל לחלוטין לדין רודף, והרי לגבי רודף פסק הרמב"ם, שא"צ לקבל התראה, ואילו כמוסר פסק שצריך לקבל התראה. לכאורה ניתן לתרץ קושיתו ולומר: דוקא לגבי

סכום שיטת הרמב"ם

לאור המקורות הנ"ל ניתן לומר, שהרמב"ם מחלק דין רודף לשלושה דינים: א. דין רודף באופן כללי - צריך להזהירו, אין צורך לקבל את ההתראה. ב. בא במחותרת - אין צריך התראה. ג. מוסר - צריך להתרות בו ולקבל את ההתראה.

ג. ביאור סוגיות הגמרא עפ"י שיטת הרמב"ם

מוסר

כאמור, שיטת הרמב"ם בדין מוסר היא, שצריך להתרות בו ונהרג רק אם קיבל את ההתראה. ולכאורה קשה מסוגית הגמרא בברכות (נח. - מקור מס' 2 בסוגיות הש"ס), שם משמע שר' שילא הרג מוסר אף ללא התראה. מספר הסברים נאמרו בכיבור שיטתו:

א. ב"י (סי' שפח בשם תשובות הרשב"א): יש לחלק בין מוסר הרגיל לעשות כן, שאינו צריך התראה, לבין אחר שאין רגיל לעשות כן, שנהרג רק אם התרו בו. (מובא במשנה למלך).

ב. הריב"ש (בשו"ת סי' תעג): 1. מדובר שר' שילא התרה במוסר. 2. ר' שילא לא יכול היה להתרות במוסר, מפאת חוסר הזמן. (מובא במשנה למלך וכן במגיד משנה).

ג. משנה למלך: רק אדם אחר הבא להציל את הנרדף, צריך להתרות ברודף. אבל הנרדף, א"צ להתרות ברודף לפי שהוא בהול על נפשו, ולכן ר' שילא לא היה צריך להתרות במוסר, משום שהוא היה הנרדף. (וכן בשו"ת הריב"ש סימן רלח בשם הרא"ה) ¹⁴.

מוסר צריך לשמוע מפיו את קבלת ההתראה, משום שלא הוא מבצע את המעשה אלא מוסר, ולכן כל עוד לא הודיע שקיבל את ההתראה, ניתן לומר שאין באמת כוונתו למסור. לעומת זאת, רודף מבצע בעצמו את האיסור, ולכן סביר להניח, שאם הוא רודף, באמת כוונתו להרוג, ולכן יהרג גם אם לא קיבל את ההתראה. ¹⁴ לפי זה אפשר להסביר, שמה שאמר רב הונא (סנהדרין עב): מקור מס' 1 בסוגיות הש"ס: רודף א"צ התראה, שאולי כוונתו, שהנרדף א"צ להתרות ברודף. אבל אדם אחר הבא להציל - צריך להתרות.

5. ביאור שיטת הרמב"ם בהגדרת רודף וביאור מחלוקת אב"י ורבה בגמרא

בגמרא בבבא קמא (ק"ז:): מובא מקרה בו אדם העלה את חמורו לספינה לפני שעלו על סיפונה אנשים אחרים¹⁵, כשראה אחד האנשים שהספינה עומדת לטבוע, תפס את החמור וזרקו לים. הרמב"ם (הלכות חובל ומזיק פ"ח הט"ו) מביא מקרה זה להלכה וזה לשונו:

"ספינה שחישבה להישבר מכובד המשווי ועמד אחד מהן והקל ממשאה והשליך בים - פטור, שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להורגם, ומצוה רבה עשה שהשליך והושיעם".

בפשטות ניתן לומר (וכך הבינו הן הראשונים והן האחרונים), שהרמב"ם התייחס בהלכה זו למקרה שהובא לעיל (מהגמרא בבבא קמא), ופסק כרבה (שם), הרואה את בעל החמור כרודף ואת נוסעי הספינה כנרדפים, והרי "נרדף ששיבר את הכלים של רודף - פטור". במקום אחר (הלכות גזלה ואבדה פי"ב הי"ד) מביא הרמב"ם מקרה דומה וז"ל: "ספינה שהיתה מהלכת בים, ועמד עליה נחשול לטובעה, והקילו ממשאה, מחשבין לפי משאוי ואין מחשבין לפי ממון ואל ישנו ממנהג הספנים".

כלומר, במקרה זה, בניגוד לקודמו, על כל נוסעי הספינה להשתתף בנזק. כלומר, הרמב"ם הבין, שדין רודף קיים רק במקרה הראשון. ומכאן עלינו ללמוד מהי הגדרת הרמב"ם לרודף. הראב"ד (בהשגותיו להלכה טו) כותב, וז"ל:

"א"א אין כאן לא מלח ולא תבלין, שאין כאן דין רודף כלל, ואין זה דומה למעשה דחמרא דפרק הגוזל. ודין זה שהטיל לים, אע"פ שהטיל משל איש אחד, מחשבין על כולם כדאיתא בגמ'".

כלומר, הראב"ד חולק על הרמב"ם וסובר, שדין זה שהביא הרמב"ם אין זה דין רודף, ואין שום הבדל הלכתי בין שני המקרים שהובאו ברמב"ם לגבי ספינה שעמדה לטבוע. בשני המקרים כל נוסעי הספינה חייבים

15. זוהי הגירסא המודפסת אצלנו: "קמי דסליקו אינשי כמכרא". רש"י כנראה לא גרס מילים אלו ולכן פירש: "אסיק חמרא למכרא - מכניס חמורו לספינה מעבר הנהר והיו בה אנשים". משמע שהעלה חמורו לאחר שכבר היו אנשים בספינה.

להשתתף בנזק. הדבר התמוה הוא, שהראב"ד בוודאי חולק על הרמב"ם, אך אין הוא מנמק את טענותיו¹⁶.

המגיד משנה בא להסביר דבריו של הרמב"ם, וז"ל:

"ומתוך דבריו נ"ל שהוא מחלק בין זו לזו, דההיא דוקא עמד עליה נחשול, שהוא צער כבד מגלי הים, ואין הספינה טעונה יותר מדאי, אלא להשקיט שאון גלי הים, הם משליכים על צד זה אמרו: 'מחשבין לפי משאוי' וכמה פעמים יקרה זה ליורדי הים. ומ"ש כאן הוא כשהים מתנהג כדרכו, אלא שהספינה טעונה יותר מדאי, שאחד או שניים מהם טענוה, ואז המשוי כרודף והיינו עובדא דחמרא... ואין קדרת הרב חסרה מלח ולא חסרה תבלין".

כלומר, קיים הבדל יסודי בין שני המקרים, שהובאו ברמב"ם לגבי ספינה: אם גורם הטביעה הוא גורם חיצוני, שאינו תלוי בבני אדם, כגון: עמד עליה נחשול לטובעה, אזי כולם נושאים בנזק. אך אם גורם הטביעה הוא בגלל רשלנות של בני האדם, כגון שהעמיסו משא עודף - דין המשא העודף כרודף, ומותר להציל האנשים ע"י זריקתו לים.

הסבר הנימוקי יוסף: בהתיחסות לדברי המגיד משנה, אומר הנמו"י, שכנראה הראב"ד והמגיד חולקים בפשט הרמב"ם. המגיד הבין שהרמב"ם דיבר במקרה בו יודעים לזהות בכרור את הרודף, ואילו הראב"ד הבין פשט ברמב"ם, שמדובר בדין רודף, גם כשלא יודעים בכרור מי הוא הרודף.

ומוכיח הנמו"י את שיטת הראב"ד: א. מזה שכתב הרמב"ם: "ספינה שחישבה להישבר מכובד המשוי", בצורה סתמית (ר' הגהות מא"י ס"ק ד). ב. מזה שכתב הרמב"ם: "והקל ממשאה", שמשמע שהקל ע"י זריקת משא כלשהו, ולא דוקא של אותו אחד ששם את המשא העודף (=זה ששם באחרונה).

הסבר הכסף משנה ברמב"ם: בהתיחסות לחילוק שנקט הנמו"י בין המגיד לראב"ד, טוען הכסף משנה, שהרמב"ם ודאי דיבר במציאות שבה אנו יודעים בכרור מי הוא הרודף, שהרי זהו ההבדל בין שני המקרים שהובאו ברמב"ם לגבי ספינה. כלומר, במקרה שבו הרמב"ם אמר: "שהמשא

16. וכן כתב המגיד משנה: "כתב הרב עובדא דחמרא אשר ממנו יצא הדין אל רבינו ז"ל, ואמר

שאינו דומה, ולא כתב הטענה. וזהו תימה, איך ידחה הרב דברי רבינו ז"ל בלא טעם וראיה".

שבה כמו רודף אחריהם" בודאי מדובר שיודעים מי הוא הגורם לכך שבספינה ישנו מטען עודף. כלומר, ידוע מיהו הרודף, שהרי זהו ההבדל בין המקרים. ובמיוחד לאחר שהרמב"ם הביא מקרה זה לאחר פרוט דיני רודף.

סכום הדעות בשיטת הרמב"ם

הרמב"ם נקט לשון סתמית ולא פרש מיהו הגורם למשקל העודף בספינה. לכו"ע ברור, שאם ניתן לזהות את אותו אחד ששם את המשקל העודף - יש לו דין רודף. נחלקו המפרשים בדעת הרמב"ם, האם הרמב"ם התכוון שיודעים אנו מי גרם למשקל העודף או לא.

שיטת הראב"ד והנמו"י - הרמב"ם דיבר בכגון שאין אנו יודעים מי גרם למשקל העודף.

שיטת הכסף משנה - הרמב"ם דיבר בכגון שיודעים אנו מי גרם למשקל העודף.

נחלקו הכסף משנה והנמו"י בדעת המגיד. דעת הנמו"י שהמגיד הבין ברמב"ם שאין אנו יודעים מי הוא הגורם למשקל העודף. דעת הכס"מ, שהמגיד הבין ברמב"ם שיודעים אנו מי הוא הגורם למשקל העודף. כלומר, נחלקו הכס"מ והנמו"י בדעת הרמב"ם בהגדרת רודף.

ולפי זה ניתן לומר, שזו היא גם כן מחלוקת אביי ורבה בגמרא. רבה סובר שיש כאן דין רודף, שהרי בודאי בעל החמור הוא זה שגרם למשקל העודף, וא"כ ניתן לזהות אותו בכרוך ולכן בודאי מוגדר הוא כרודף. אביי סובר, שאין כאן דין רודף כלל, שהרי לבעל החמור יש רשות להעלות את חמורו לספינה, וא"כ מדוע שיחשב הוא כרודף? כלומר, לא ניתן לזהות בכרוך את הגורם למשקל העודף.

הסבר חדש בשיטת הרמב"ם

בדין "כא במחותרת" פסק הרמב"ם (הלכות גניבה פ"ט ה"ט) שמותר להורגו. ואילו בדין רודף פסק הרמב"ם (הלכות רוצח פ"א ה"ו) שכל ישראל מצווין להורגו. (ר' בפרק העוסק בהצלת הנרדף, רשות או מצווה). באופן כללי ניתן לומר, שההבדל היסודי בין רודף לבין כא במחותרת הוא תכליתה של הרדיפה. "כא במחותרת" לא ברור שרוצה להרוג. רודף בודאי רוצה להרוג. ולפי"ז ניתן להסביר, שמה שאמר הרמב"ם (הלכות גניבה פ"ט ה"ט) לגבי כא במחותרת: "ונמצא זה הנכנס לבית חברו לגנוב כרודף אחר חברו להורגו". כלומר, דומה לרודף אך לא

לגמרי, שהרי רודף בא בודאי להרוג ואילו בא במחותרת לא בא במטרה להרוג.

ויתכן לפרש, שגם כאן זו כוונת הרמב"ם. הרמב"ם פסק: "שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להורגם". כלומר, דומה לרודף אך לא לגמרי, שהרי ברודף יודעים אנו לזהות כברור את הגורם למוות, אך כאן בספינה, אין אנו יודעים מי גרם למשא העודף, ולכן זה רק דומה לדין רודף - "כמו רודף".

ומסיים הרמב"ם: "ומצווה רבה עשה שהשליך והושיעם" בניגוד לדין רודף, שבו הורגים את הרודף מכח זה שמתחייב מיתה ¹⁷. כאן הדגש הוא, שע"י שהשליך חלק ממשא הספינה לים גרם ל"והושיעם", וזו מצווה גדולה להציל את נוסעי הספינה מפיקוח נפש.

6. "שלא יהיה ממונו חביב עליו מגופו"

מקור: סברא זו מופיעה בגמרא בב"ק קיז: בדברי רבה:

"ונרדף ששיכר את הכלים של הרודף - פטור, שלא יהיה ממונו

חביב עליו מגופו..."

בהו"א בהסבר דין זה מצאנו שלושה הסברים:

א. שלא יהיה ממונו (של הרודף) חמור (עפ"י גירסת הרי"ף) עליו מגופו (של הרודף). כלומר, הרי אתה רוצה / צריך להרוג את הרודף אחריו, א"כ ברור שגם על ממונו תפטור. כי לא יתכן מצב שבו על המיתה כבר תפטור, אבל על הממון עוד תתחייב.

ב. שלא יהיה ממונו (של הרודף) חביב עליו מגופו (של הנרדף). כלומר, הרי אתה רוצה להציל את נפשך, א"כ לא יתכן שבשביל כך תהיה 'יפה נפש' ותזהר, חו"ח, לפגוע בממון אויבך (פקו"נ דוחה הכל).

ג. שלא יהיה ממונו (של הנרדף) חביב עליו מגופו (של הנרדף / של הרודף). כלומר, הרי אתה רוצה להינצל (או אפילו שהרודף יהרג בשביל שתנצל), ויש חשש שכתוצאה מחיובים מסוימים שיחולו עליך, (שתתחייב לשלם לרודף על חפציו, ששכרת לו), תמעט בהצלתך. וכדי למנוע זאת, פטרו את הנרדף (פקו"נ דוחה הכל).

17. ר' בפרק העוסק בטעם הדין א. דעת הרמב"ם בטעם הריגת הרודף. ב. בסוף הפרק (בדעת המנ"ח) מובאת חקירה של ר' חיים, שמוכיח ששיטת הרמב"ם ברודף היא, שהורגים אותו משום שזהו דין ברודף שחייב מיתה (ולא דין כנרדף, שיש להושיעו מפיקוח נפש).

כאמור דין זה הוא עפ"י שיטת רבה. בגמ' שם אביי חולק עליו, ולא מאפשר שהנרדף יזיק את רכושו של הרודף ויפטר. סברת אביי היא: "שאסור לאדם להציל עצמו בממון חברו", עפ"י ההסבר שמצאנו לדין זה הכוונה היא, שאדם שהזיק את ממון חברו כדי להציל את עצמו - חייב לשלם (ואפילו אם זה רכושו של הרודף). א"כ יוצא שיש פה מחלוקת בין אביי לרבה בשאלה, האם אדם מתחייב לפצות את חברו (הרודף) על הממון שהזיק לו בכריחתו: לרבה - פטור, לאביי - חייב. בעקבות הצגת מחלוקת זו, מתברר מהו ההסבר המדויק מתוך השלושה לאביי ורבה, "שלא יהיה ממונו חביב עליו מגופו".

ההסבר הראשון נראה מתאים, ולא יוצר התנגשות בין דין "שלא יהיה ממונו... - פטור" לדין, שעל ממון כל העולם חייב. כי הסיבה שפה (בשבירת כלי הרודף) הנרדף פטור, היא משום שהממון תלוי במיתה, וכשמהמיתה כבר נפטר הנרדף - לא יתכן לחייבו על ממון של הרודף. אבל בממון שאר העולם, שעל מיתה לא שייך לפוטרו (הנרדף לא מתכוון להרוג אף אחד מהעולם להצלתו) - שם אין סיבה שעל ממון שאר העולם הוא יפטר ואכן הדין - חייב.

ואילו שני ההסברים האחרים לסברת "שלא יהא ממונו..." יוצרים סתירה עם דין "ממון כל העולם חייב", ולכן דוקא ההסבר הראשון הוא ההסבר המתאים.

7. דין רודף - חובה או רשות?

בגמ' בכבא קמא מוזכר דין של רודף אחר רודף, כלומר - מציל. נשאלת השאלה, האם הגמ', בהביאה מקרה זה, התכוונה למציאות מסוימת שהתרחשה במקרה הנ"ל, וממילא אין להשליך מדין זה על מקרים אחרים - ואין חייב להציל, או אולי הגמ' רצתה לומר, שיש חובה להציל את חברו מהרודף אחריו. כלומר, ההצלה היא חובה או רשות? לברור ולהבנה מצאנו מס' מקורות, שאפשר להסיק מהם על יחסם לשאלה זו.

רשות - המקור המרכזי לדין רודף הוא בגמ' בסנהדרין (ע.ג.) שם נאמר: "ת"ר: מנין לרודף אחר חברו להורגו שניתן להצילו בנפשו? וכן בהמשך הגמ', כשמשויים בין דין נערה המאורסה לדין רוצח: "מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו, אף רוצח ניתן להצילו בנפשו". כלומר, משמוש הגמ' בבטוי "ניתן" בקשר להצלה מרודף (ולא שימוש בחובה / מצווה) משמע שהגמ' נתנה לגיטימציה להציל, ורק זה בלבד.

יש לך רשות להציל! נתנת בידך האפשרות להציל! אבל אין זו חובה ואין זו מצווה.

אפשר לחזק סברא זו גם מהלשון שמשמשת הגמרא בעמוד הקודם (סנהדרין עב:). שם הגמרא דנה באלו מקרים שייך דין זה של רודף ומציל, ור' אלעזר בר' שמעון מוסיף עוד מקרה על המקרים המוזכרים בגמ', וכך לשונו: "ולר' אלעזר בר' שמעון מחלל שבת ניתן להצילו כנפשו" - שוב, לשון רשות!

אולם, בעוד שהלשון הגמ' משמע, שדין הצלה מרודף הוא רשות בלבד, מצאנו בתנאים ובראשונים דין אחר. בתוספתא סנהדרין פי"א ה"ה מוזכר: "הבא במחותר, אם בא להרוג - מצילין אותו כנפשו!". כאן התוספתא לא משתמשת בלשון "ניתן" אלא בציווי "מצילין". כלומר דין הצלה הוא חובה - מצווה!

כהמשך לקו שהוצג בתוספתא, מופיע בראשונים (רי"ף פ"ח): "ת"ר: אחד הרודף אחר עבירה ... מצילין אותו כנפשו". וכן בתוס' עג. ד"ה "אף רוצח": "וי"ל, דהתם רשות (הלימוד בדף עב:). אבל הכא קמ"ל דחובה להציל". הבלכול שנוצר מהעיון בתנאים, אמוראים וראשונים מתחזק כשלומדים את הרמב"ם בהלכות שונות הקשורות לדין רודף. בהלכות גניבה (טו, ט) נאמר: "הרודף הוא 'הבא במחותר' שהתירה התורה להורגו". לשון זו מופיעה במפורש ברמב"ם, וכן: "מפני מה התירה תורה דמו של גנב ... ורשות יש לכל להורגו". כלומר, דין רשות בלבד. כמו"כ הדבר מופיע גם בתחילת הלכות חובל ומזיק (ח, י). שם הרמב"ם מזכיר את דינו של מוסר, שאף הוא נחשב כרודף. ופוסק: "ומותר להרוג מוסר בכל מקום" - שוב לשון רשות. עד כאן ניחא. אולם, בהמשך ההלכה: "... אם העיז פניו ... מצוה להורגו, וכל הקודם להורגו זכה". נוקט הרמב"ם לשון חייב! והדבר תמוה.

התמיהה גדולה עוד יותר כשהרמב"ם מזכיר רודף נוסף בהלכות רוצח (א, ו): "הרודף אחר חברו ... כל ישראל מצווין להציל הנרדף". וכן בהלכה טו: "הרואה רודף אחר חברו ולא הצילו, הרי זה ביטל מצות עשה, ועבר על שני לאוין". א"כ זו מצוה להציל מרודף.

ולסיכום הבעיה: קשה, כיצד הרמב"ם יסביר את ההלכות הסותרות בין כל סוגי הרודפים, ובכלל איך נסביר את הדעות השונות ביחס להצלה מרודף - חובה או רשות?

מצאנו הסברים שונים היכולים לענות לבעיה. ההסברים מתיחסים לסתירה שברמב"ם בין בא במחותר לרודף (רוצח):

<u>המסביר</u>	<u>כא במחמתרת - רשות, מותר</u>	<u>רוצח - תובה</u>	<u>הקריטריון</u>
"יר דוד" בשם הר"ן	לא בא בכוונה להרוג וממילא מוכן מדוע אין חובה להורגו. (ומצד שני, נכין מדוע יש רשות להורגו, כי בכ"ז יש חשש שהוא יהרוג אותך).	בא בכוונה להרוג וממילא "הבא להורגך השכם להורגו".	הכוונה
"דברי יחזקאל" "אבי העזרי"	אין דרכו להרוג (כנ"ל ההסבר) החיוב מדין גנב. (וכן ברמ' ל"ח רל"ט), משום שאין פה פקו"נ. כל השואתו של בא במחמתרת לרודף נלמדת מגזה"כ מיוחדת - כדי לפוטרו מרוצח. (דין זה נלמד מעכו"ם שצרו על עיר בשבת, אם על עסקי ממון, אין מחללין את השבת. משמע שממון לא נחשב כפקו"נ).	דרכו להרוג החיוב מדין רודף המקור לחיוב	הדרך (ההרגל)
"יר דוד" בשם הרמב"ם + הוספה שלנו	לא ברור שיהיה רצח. הסברנו: בא במחמתרת לא ברור שיהיה רצח (אילו הבעלים לא מנעו מהגנב אולי לא יהיו בכית / אולי לא התעוררו ...) - ולכן רשות! ברודף ברור שיהיה רצח, ולכן מצוה! במוסר, אם לא התרו בו והוא מאיים שילשין, יכול להיות שהוא רק מאיים "בעידנא דריתחא" ולכן אין מצוה להורגו אלא רק רשות, אבל אם כבר התרו בו והוא לא מקבל את ההתראה - אז מצוה להורגו. (ולפי"ז הפיסוק יהיה כך: "... התיר עצמו למיתה. [נקודה, ע"כ רשות!] ... אם העיז ... מצוה!")	ברור שיהיה רצח	ודאי / ספק

8. מציל עצמו בממון חברו

כב"ק (ק"ז): בדין רודף מובא:

"ונרדף ששיבר את הכלים של רודף - פטור ... אבל של כל אדם חייב, דאסור להציל עצמו בממון חברו".

מקור הדין: כב"ק (ס): מובא:

"ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים ... (שמ"ב כג, טו) - (דוד שלח את שלושת אנשיו לשאול שאלה הלכתית, שהתחבט בפתרונה, אל הסנהדרין). מאי קבעי ליה? ... רב הונא אמר

... וקא מיבעיא ליה, מהו להציל עצמו בממון חברו, שלחו ליה אסור להציל עצמו בממון חברו, אבל אתה מלך אתה, ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו".

לפי אחד ההסברים בגמ', דוד התלבט אם מותר לו לשרוף ערימה של קש (של ישראלים) שבתוכה היו פלישתים, וע"כ הוא מציל את עצמו, אבל בממון חברו. בהמשך הגמ' שם מובא הפסוק: "ויתיצב בתוך החלקה ויצילה" (שם פס' יב). על פסוק זה מפרש רש"י: "ויצילה" - שלא ישרפוה, הואיל ואסור להציל עצמו בממון חברו".

כלומר, רש"י מבין, שדוד הציל את השדה משריפה משום שאסור להציל עצמו בממון חברו. מכאן, שלשיטת רש"י האיסור הוא אף אם הדבר כרוך בפקו"נ!

תוס' ד"ה "מהו", הרא"ש ועוד ראשונים הבינו שודאי מותר (ואף חובה) על האדם להציל עצמו בממון חברו, בזמן פקו"נ. וכל השאלה, אם צריך לשלם לניזק או לא. וז"ל הרא"ש (פ"ו סי' יב): "אבל הא לא מיבעיא ליה אי שרי למקלינהו להצלת ישראל, דמילתא דפשיטא היא, דאין לך דבר שעומד בפני פקו"נ אלא שלוש עבירות. אלא הכי איבעיא ליה, מהו למקלינהו אדעתא דליפטר מתשלומין".

כלומר, נחלקו רש"י ותוס' - לדעת רש"י פקו"נ אינו דוחה גזל! ולדעת תוס' פקו"נ דוחה גזל!

שיטת הראב"ד (מובא בשטמ"ק ב"ק קיז: ד"ה "ומציל עצמו בממון חברו"). מקשה הראב"ד: לכאורה יש סתירה, כי בב"ק (ס:) משמע, שאסור לאדם להציל עצמו וכו' ואילו בקידושין (ח:) הגמ' אומרת, שאדם חייב להציל אשה, שכלב רץ אחריה, בממונו (ע"י שיזרוק לכלב את ככר הלחם שיש בידו). א"כ, הרי אדם חייב להציל את חברו בממונו, ואיך הגמ' אמרה שאסור להציל עצמו בממון חברו? מתרץ הראב"ד: כל מה שאדם חייב להציל את חברו בממונו זה דוקא בפניו, אבל שלא בפניו - אין חובה להצילו בממונו (וגם כשמציל אותו בפניו - חייב חברו לשלם את הנזק). ואילו להציל עצמו בממון חברו, שלא בפני הבעלים, אפילו על דעת שישלם - אסור! אלא מתקנת יהושע בן נון (ר' ב"ק פא.) רשאי אדם להציל עצמו בממון חברו בתנאי שישלם לו אח"כ. א"כ יוצא שלשיטת הראב"ד, מדאורייתא (לפני תקנת יהושע) אסור להציל עצמו בממון חברו אפילו על דעת שישלם. כלומר שיטת

הראב"ד מסכימה לשיטת רש"י, שפקו"נ אינו דוחה גזל.

מקורות לשיטות השונות:

1. מסכת כתובות (י"ט.) מח' רב חסדא ורבא בדעת ר"מ. רב חסדא: "עדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו - יהרגו ואל יחתמו שקר". כלומר, במקרה שיחתמו שקר ועי"כ יגזלו ממון אחרים, עדיף שימותו ובלבד שלא יגזלו. רבא אומר: "אין לך דבר שעומד בפני פקו"נ אלא ע"ז, ג"ע ושפ"ד בלבד!". כלומר, מח' רבא ורב חסדא, האם פקו"נ דוחה גזל או לא, מקבילה למח' רש"י והראב"ד עם התוס' והרא"ש.

2. בחידושי הרשב"א על כתובות (המיוחס לרמב"ן) מובאת ברייתא, שבה מוזכרת, במפורש, דעתו של ר"מ, החולק על חכמים וסובר, שאף גזל עומד בפני פקוח נפש: "שלושה דברים אין עומדים בפני פקוח נפש, ואלו הן: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. ר"מ אומר: אף הגזל".

3. בירושלמי (ע"ז פ"ב הי"א) מובא: "לא סוף דבר שאמר לו הרוג את איש פלוני, אלא אמר לו חמוס את איש פלוני". כלומר, דין "יהרג ואל יעבור", לפי דברי ירושלמי זה, משמע שהם מוסכים אף על איסור גזל. ("מראה הפנים" על הירושלמי מזהה דין זה עם דינו של רב חסדא בבבלי, הנזכר לעיל סעיף 1, הסובר בדעת ר"מ, שגזל דוחה פקוח נפש).

מכל האמור לעיל יוצא, שמח' הראשונים (רש"י והראב"ד עם תוס' והרא"ש) נעוצה במח' אמוראים (וכן בירושלמי), וכן במח' תנאים. (ניתן לראות זאת גם במקורות נוספים, כגון: יומא סג: במחלוקת ר' יהודה ור' יוסי ועוד).

* באמת הדבר כבר תמוה, כיצד רש"י אומר, שפקוח נפש נדחה בעבור הצלה על ידי ממון, וכבר יש שפירשו, שמה שאמר רש"י, שאסור להציל עצמו בממון חבירו, זה דוקא שאין בדעתו (בשעת ההצלה) לחשוב ולפצות על הממון, אבל אם הוא מקבל על עצמו בלב שלם בשעת ההצלה לפצות את בעל הממון, חובה שיציל את עצמו בממון חבירו. (ר' "בית אהרון" במילים "כתוד"ה מהו להציל עצמו", ב"ק עמ' קלב בדפי הספר).